

УДК 343.34

DOI <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019.11-2.22>

ЗАКОНОДАВЧЕ ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ЇЇ ЕЛЕМЕНТІВ

Колесник Сергій Павлович,
здобувач кафедри тактико-спеціальної,
вогневої та фізичної підготовки
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Сучасна терористична діяльність може бути серійною або одноразовою, здійснюється глобально або локально. Вона має на меті повалення керівництва у країні чи в регіоні, зміну політичного ладу, порушення територіальної цілісності держав, стабільності суспільства. Стаття 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» розкриває перелік основних термінів, що використовуються в антитерористичному законодавстві України. Досліджуючи у статті законодавче тлумачення поняття терористичної діяльності та характеристики окремих її елементів, було з'ясовано суть підходу до визначення змісту поняття «терористична діяльність», охарактеризовано окремі напрями.

Отже, за статтею 1 розглянутого Закону поняття «терористична діяльність» означає досить великий спектр діяльності, складові частини якого можна згрупувати в шість окремих частин. У статті з'ясовано уявлення про те, що «терористична діяльність» є лише загальним поняттям, яке загалом існує відокремлено. Тому, щоби зробити правильний науковий висновок про те, які суттєві ознаки є які об'єктивні реалії ми повинні включати в поняття «терористична діяльність», правильно визначити його сферу впливу, нам потрібно дослідити об'єктивні реалії, узагальнити істотні характеристики та правильно їх класифікувати для вирішення проблеми.

Ключові слова: злочин, терористична діяльність, організовані терористичні формування, способи вчинення злочинів, взаємодія, прогнозування.

LEGISLATIVE INTERPRETATION OF THE CONCEPT OF TERRORIST ACTIVITY AND CHARACTERIZATION OF ITS CERTAIN ELEMENTS

Kolesnyk Serhii Pavlovych,
Applicant at the Department
of Tactical and Special, Firepower
and Physical Training
(Odesa State University
of Internal Affairs, Odesa, Ukraine)

Modern terrorist activity can be serial or one-off, carried out globally or locally. Each of the acts included in the concept of terrorism has a specific purpose, so that they are different from crimes against life, health, property. Violence is an element of many crimes, most generally it can be defined as committing acts that cause the victim physical pain or harm to health of varying severity. The threat of violence is the mental impact on the victim, giving him the impression that his health will be harmed. Responsibility for intentionally causing harm to health is provided by articles of the Criminal Code of Ukraine. It aims to overthrow the leadership in the country or in the region, change the political order, disrupt the territorial integrity of states, and the stability of society. Article 1 of the Law of Ukraine

“On Combating Terrorism” discloses the list of basic terms used in the anti-terrorism legislation of Ukraine. Exploring in the article the legislative interpretation of the notion of terrorist activity and characterization of its individual elements, the essence of the approach to determining the meaning of the term “terrorist activity” was clarified and some directions were characterized.

Thus, “terrorist activity” in the meaning of Article 1 of the considered Law contains a rather large range of activities, grouped into six separate areas. Thus, the article clarified the notion that terrorist activity is only a general concept, and as a whole, it exists only in a separate, through a separate. Therefore, to make the correct scientific conclusion about what essential features and what objective realities we should include in the concept of “terrorist activity”, to properly define its scope, we need to investigate these objective realities, summarize their essential characteristics, correctly categorize and resolve this issue already.

Key words: crime, terrorist activity, organized terrorist groups, ways of committing crimes, interaction, forecasting.

Ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» [3] розкриває перелік основних термінів, що використовуються в антитерористичному законодавстві України. Кожне з діянь, що входить у поняття тероризму, має спеціальну мету, чим вони відрізняються від злочинів проти життя, здоров'я, власності. Насильство є елементом складу багатьох злочинів, найбільш загально його можна визначити як учинення дій, що завдають потерпілому фізичного болю або шкоду здоров'ю різного ступеня тяжкості. Погроза застосування насильства – це чинення психічного впливу на потерпілого, створення в нього враження, що його здоров'ю буде завдано шкоди. Відповідальність за навмисне завдання шкоди здоров'ю передбачено статтями Кримінального кодексу (далі – КК) України. Дані діяння можуть кваліфікуватися як акти тероризму, якщо вони мають такі цілі:

- порушення громадської безпеки;
- залякування населення – психологічний шок, унаслідок якого необмежене коло осіб починає боятися терористів і не вірити у здатність правоохоронних органів справитися з ними;
- вплив на ухвалення органами влади рішень, вигідних терористам, – водночас актам насильства або погрозам має передувати або супроводжувати їх висування терористами вимог, заради задоволення яких вчиняються ці дії;
- задоволення неправомірних майнових та (або) інших інтересів терористів – у даному випадку також повинні бути висунуті вимоги майнового або іншого характеру.

Коли терористична діяльність супроводжується вчиненням злочинів, передбачених статтями КК України, відповідальність за їх учинення, згідно зі ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», настає відповідно до Кримінального кодексу України [2].

«Терористична діяльність» за змістом ст. 1 розглядуваного Закону охоплює досить велике коло діянь, що згруповані в шість окремих напрямів:

1. Планування, організація, підготовка і реалізація терористичних актів.
2. Підбурювання до терористичної акції, насильство над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях.
3. Організація незаконного збройного формування, злочинного співтовариства (злочинна організація), організованої групи для реалізації терористичної акції, а також участь у такій акції.
4. Вербування, озброєння, навчання і використання терористів.

5. Фінансування завідомо терористичної організації або терористичної групи або інше сприяння їм.

На нашу думку, можна говорити про коло злочинів, які можна назвати злочинами, пов'язаними з терористичною діяльністю.

Щоб з'ясувати суть підходу до визначення змісту поняття «терористична діяльність», уважаємо за необхідне проаналізувати наявне формулювання в Законі. Зупинимось на кожному діянні, що згруповані в окремі напрями.

«Терористична діяльність», як уже зазначено вище, за змістом ст. 1 розглядуваного Закону містить досить велике коло діянь, що згруповані в шість окремих напрямів.

Перший напрям – це планування, організація, підготовка та реалізація терористичних актів.

До планування терористичного акту належить розроблення стратегії і тактики його проведення, попереднє вивчення обстановки, можливостей прибуття на місце події і шляхів відходу для безпосередніх виконавців.

Організація терористичної акції передбачає пошук співучасників, розподіл ролей між ними, вибір об'єкта, забезпечення конспірації.

У процесі підготовки терористичного акту забезпечується озброєння групи терористів, задіяних у його проведенні, виготовлення або придбання вибухових пристроїв, розподіл ролей між співучасниками, формулювання вимог, висунутих на адресу влади держави.

Реалізація терористичного акту полягає в його безпосередньому проведенні: здійсненні вибуху, підпалу й інших дій, мета яких визначена у ст. 258 КК України.

Нагадаємо, що кожне з перелічених вище діянь утворює склад злочину, передбаченого у ст. 258 КК України, але водночас характеризує різні етапи злочинної діяльності, зокрема підготовку до злочину і замах на злочин. Терористичний акт може бути припинений на стадії підготовки, але це не виключає кримінальної відповідальності осіб, що мали наміри його вчинити.

Другий напрям – підбурювання до терористичної акції, насильство над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях.

Відповідно до ч. 4 ст. 27 КК України, підбурювач – це особа, що за допомогою підкупу, умовляння, погрози або іншим способом схилила іншого співучасника до вчинення злочину. Підбурювання до вчинення злочину передбачає спонукання бажання, викликаного рішучістю, або зміцнення наміру іншого співучасника вчинити злочин. Підбурювання до вчинення злочину може бути визнано лише за схилення особи, яка досягла віку кримінальної відповідальності.

Підкуп передбачає обіцянку або надання особі матеріальної чи іншої вигоди за участь у злочині. Підбурювання шляхом підкупу може, зокрема, проявлятися у замовленні вбивства, коли особа, схилиючи до вчинення такого злочину іншу особу, обіцяє чи надає останній відповідну матеріальну винагороду чи іншу вигоду, не виконує водночас функцій організатора такого вбивства.

Деякі статті Особливої частини КК України [2] установлюють підвищену відповідальність за вчинення злочину з корисливих мотивів або по найму (ст. 447 КК України), і в таких випадках дії підбурювача кваліфікуються з посиланням на ст. 27 КК України.

Умовляння як різновид підбурювання означає систематичне або одноразове прохання чи переконання особи в необхідності вчинення злочину.

Погроза полягає у психічному впливі на підбурювану особу, залякуванні її застосуванням насильства, завданням майнової шкоди, розголошенні відомостей, що ганьблять, а також в інших небажаних для неї наслідках у разі відмови від вчинення злочину.

Інші способи підбурювання можуть полягати в обмані, відданні незаконного наказу або розпорядження й інших діях. Якщо буде встановлено, що особа, схилена до вчинення злочину, діяла в рамках ст. 42 КК України або була введена в оману щодо характеру своїх дій, її відповідальність виключається.

Підбурювання до дії має ініціативний характер, але не належить до безпосереднього планування злочинної діяльності або керівництва нею. Власне підбурювання передбачає визначеність об'єкта посягання (не можна підбурювати до вчинення абстрактного злочину, тому дії підбурювача мають бути конкретизовані), а також адресовано певній особі, що схиляється до вчинення злочину. За змістом ст. 1 Закону «Про боротьбу з тероризмом» [3] сукупність підбурюючих дій має специфічну спрямованість, чим уточнюється кримінально-правове поняття підбурювання. Оскільки підбурювання розглядається як різновид терористичної діяльності, його спрямованість пов'язана із проведенням терористичного акту або іншою реалізацією терористичних цілей (наси́льство над людьми, знищення майна).

Третій напрям – це організація незаконного збройного формування, злочинного співтовариства (злочинної організації), організованої групи для реалізації терористичної акції, а також участь у такій акції.

Самостійна кримінальна відповідальність за організацію незаконного збройного формування, злочинного співтовариства або злочинної організації передбачена ст. ст. 255, 260 КК України.

У ч. 5 ст. 17 Конституції України [1] заборонено створення і діяльність будь-яких незаконних збройних формувань, цілі або дії яких спрямовані на насильницьку зміну основ конституційного ладу та порушення суверенітету і територіальної цілісності України.

Незаконним збройним формуванням, за змістом ст. 260 КК України, варто вважати організації, що, крім загальних ознак злочинної організації, мають і такі:

- 1) вони схожі на передбачені законами України військові формування, але їх створення не передбачено законами України;
- 2) вони мають організаційну структуру військового типу, характеризуються єдиначальністю, підпорядкованістю і дисципліною;
- 3) воєнізований характер завдань, що ставляться перед такою організацією, і методів та засобів, якими вони користуються.

Усе це вказує на те, що організація ставить перед собою специфічні цілі, що можуть покладатися лише на офіційно створені формування. Це виконання завдань суспільно-політичного характеру методами військових операцій; захоплення певних територій або їх утримання; придушення збройного або іншого організованого або масового опору владних структур; депортація населення; установлення режиму воєнного стану; знищення живої сили супротивника і його матеріальних об'єктів тощо.

Під створенням незаконного збройного формування розуміється організаційна діяльність, спрямована на розроблення завдань, які виконуються за допомогою цього формування, системи підпорядкованості й управління, матеріально-технічного забезпечення. У разі створення збройного формування також може бути передбачена його структура, розроблено дисциплінарні й інші вимоги.

Керівництво незаконним збройним формуванням означає діяльність із керування ним, тобто виконання організаційно-розпорядничих і адміністративних функцій: розроблення планів операцій, проведених цим формуванням, контроль за їх виконанням, навчання його учасників тощо.

Ст. 1 Закону «Про боротьбу з тероризмом» спеціально обумовлює, що до терористичної діяльності належить створення незаконного збройного формування, злочинних угруповань (злочинної організації) або організованих злочинних груп

для реалізації терористичних актів, а також участь у таких актах. Проте кримінальне законодавство розглядає склади злочинів, передбачених статтями України, безвідносно до цілей їх створення, криміналізуючи ці діяння в загальній формі.

До терористичної діяльності належить і участь у таких злочинних організаціях. Ступінь участі може бути різним: особа може обіймати керівні позиції в терористичній організації або бути рядовим виконавцем, залученим для участі в конкретній акції.

Четвертий напрям – вербування, озброєння, навчання і використання терористів.

Вербування – це спосіб залучення до терористичної організації нових членів. Стимулами можуть виступати корисливі мотиви, коли особам обіцяють значну винагороду за участь у терористичній акції, ідеологічні й інші настанови (наприклад так званий «мусульманський тероризм» здебільшого живиться патріотичними ідеями на тлі антиамериканської політики арабських держав або антиарабської політики Сполучених Штатів Америки).

Озброєння терористів передбачає постачання їм вогнепальної і холодної зброї, вибухових речовин і боеприпасів.

Терористичні організації можуть бути озброєні будь-якими видами зброї. Проте дії особи, що займається озброєнням осіб, які входять до складу терористичної організації, можуть кваліфікуватися як учинення злочину терористичного характеру у випадку, коли цій особі вірогідно відомо про те, який саме злочин буде вчинено з використанням цієї зброї. В іншому випадку відповідальність особи настає за ст. 263 КК України за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами.

П'ятий напрям – це фінансування завідомо терористичної організації або терористичної групи або інше сприяння їм.

Міжнародний тероризм на сучасному етапі – це високоефективна і розгалужена мережа міжнародних корпорацій. Накопичення і переказування великих фінансових коштів здійснюються через легальну фінансову систему.

Варто погодитися з видовим переліком складових частин різних форм терористичної діяльності. Однак не отримана відповідь на основне питання: що це таке? Здійснено підміну сутності поняття на умоглядний висновок, зроблена методологічна помилка, законодавець відразу ж виходить на рівень категорії «загальне» і на цій основі конструює елементи, які, на його думку, складають частину даного загального.

Отже, «терористична діяльність» – це лише загальне поняття, а як усяке загальне, вона існує тільки в окремому, через окреме. Тому, щоб зробити правильний науковий висновок про те, які істотні ознаки і які саме об'єктивні реальності ми маємо включити в поняття «терористична діяльність», щоб правильно визначити його обсяги, потрібно дослідити ці об'єктивні реальності, узагальнити їхні сутнісні характеристики, правильно класифікувати й уже на цій основі вирішити цю проблему.

Отже, перейдемо до розкриття змісту поняття «терористична діяльність» від окремого до загального, тобто до розуміння на теоретичному рівні сутності терористичної діяльності як діяльності, спрямованої проти держави.

Відомо, що держава має свої постійні інтереси й захищає їх від будь-яких посягань. Вони можуть бути спрямовані на різні об'єкти та здійснюватися з різними цілями. З урахуванням ступеня суспільної небезпеки окремі з них держава оголошує злочинами і під загрозою покарання забороняє їхнє вчинення.

Конкретні посягання, спрямовані на порушення цієї заборони, здійснюються конкретними людьми в певний час і певному місці та за конкретних обставин. Саме в цьому зв'язку вони розглядаються як одиничні, як об'єктивна реальність.

Залежно від істотних ознак, властивих окремим формам терористичної діяльності, останні класифікуються на рівні особливого, як тероризм, захоплення заручника, посягання на життя державного або громадського діяча тощо. Але водночас вони вже не мають самостійного існування, а являють собою абстракції поняття, які лише відбивають істотні ознаки якогось існуючого явища. Надалі, залежно від родового об'єкта посягань або спеціального суб'єкта, вони можуть виділятися у групи й розглядатися як злочини проти суспільної безпеки та громадського порядку, злочини проти державної влади, злочини проти порядку управління тощо.

Але серед цих злочинів є й такі, які спрямовані на життєво важливі для держави безпосередні об'єкти: суверенітет, територіальну недоторканність, безпеку й обороноздатність, політичну й економічну системи держави з метою її підриву або ослаблення. «Родовим» об'єктом цих злочинів варто вважати громадську безпеку, тобто систему суспільних відносин, властивих державі на даному етапі її розвитку. Поняття «терористична діяльність» є кримінально-правовим. Воно сформовано в теорії протиправної діяльності, має сенс тільки для одного із класів злочинних посягань, спрямованих проти системи громадської безпеки, властивих державі, з метою її ослаблення або підриву. Тобто під час визначення сутності терористичної діяльності варто виходити з розуміння її як частини підривної, далі злочинної (стосовно підривного), а також видових ознак: родового об'єкта посягань (система суспільних відносин) і спеціальної мети (підрив або ослаблення держави).

У зв'язку з викладеним уявляється обґрунтованим сформулювати терористичну діяльність як вид протиправної діяльності, спрямований проти громадської безпеки або міжнародного правопорядку, на досягнення терористами політичних цілей шляхом насильницького примусу органів державної влади.

Розуміння терористичної діяльності як частини підривної й у більш широкому розумінні – протиправної – має велике наукове та практичне значення. Воно дозволяє звільнитися від уявлення, що існувало багато десятиліть, про те, що тільки частина терористичної діяльності як підривної і злочинної утворює склади злочинів. Причому ніколи не порушувалася проблема з'ясування, що ж являє собою інша частина, що не є злочинною. Напевно, ця обставина відіграла свою роль, коли правоохоронними органами вивчалися особи у зв'язку з виношуванням «терористичних намірів», висловлень, суджень «терористичного характеру», «вербуванням терористів» тощо.

Поняття «терористична діяльність» пов'язано з розумінням і правовим визначенням поняття «тероризм». Видова структура тероризму прямо впливає на види терористичної діяльності. Види терористичної діяльності трансформуються з кожним роком. Доказом цього є те, що за останні чверть століття ухвалено понад 14 міжнародних конвенцій стосовно окремих проявів терористичної діяльності.

На підставі аналізу багатьох теоретичних розробок сучасну терористичну діяльність можна класифікувати за низкою критеріїв.

За сферою дії терористична діяльність може бути внутрішньодержавною і транснаціональною (міжнародна).

З погляду ідентичності суб'єктів терористичної діяльності тероризм може бути етнічний і релігійний.

За соціально-політичною спрямованістю розрізняють ліву і праву терористичну діяльність.

Політична терористична діяльність має власну класифікацію. За ідеологічними орієнтаціями виокремлюють праву (неофашистська, правоавторитарна) і ліву (революційна, анархістська, троцькістська тощо) терористичну діяльність.

За цілями політичних терористів розрізняють терористичну діяльність: а) раціональну; б) ідеологічну; в) релігійну.

Основними методами політичної терористичної діяльності є: а) убивства політичних, державних, громадських лідерів; б) викрадення, погрози, шантаж; в) вибухи у громадських місцях; г) захоплення приміщень, організацій, установ; г) захоплення заложників; д) провокування збройних зіткнень тощо.

За способами впливу на об'єкт терористичну діяльність можна поділити на демонстративну й інструментальну.

За засобами, що використовуються під час терористичних актів, можна виокремити терористичну діяльність із застосуванням звичайних засобів ураження (холодна і вогнепальна зброя, вибухові пристрої, літаки, танки, зенітні ракетні установки тощо), а також терористичну діяльність із застосуванням зброї масового знищення (біологічна, хімічна, ядерна тощо) [18, с. 302].

Розвиток сучасних технологій породжує і такий новий вид терористичної діяльності, як комп'ютерний (кібертероризм), що передбачає атаки на обчислювальні центри, центри управління військовими мережами і медичними установами, на банківські й інші фінансові мережі, засоби передачі даних за допомогою комп'ютерних мереж. Цей вид терористичної діяльності може здійснюватися для саботажу урядових закладів, завдання економічних збитків великим виробничим корпораціям, дезорганізації роботи з потенційною можливістю великих людських жертв, поширення комп'ютерних вірусів.

За місцем проведення терористичних актів можна назвати наземну, морську, повітряну, космічну терористичну діяльність.

Отже, як показує аналіз праць, присвячених дослідженню феномену терористичної діяльності, доцільно виходити під час її визначення із чотирьох основних характеристик.

По-перше, терористична діяльність – це насильницька основа дій; по-друге, вона має політичні цілі та мотивацію; по-третє, терористична діяльність спрямовується проти переважаючих за потужністю державних структур; по-четверте, для терористичної діяльності характерне свідоме нехтування долями тисяч людей.

Сучасна терористична діяльність може бути серійною або одноразовою, здійснюється глобально або локально. Вона має на меті повалення керівництва у країні чи в регіоні, зміну політичною ладу, порушення територіальної цілісності держав, стабільності суспільства.

Феномен сучасної терористичної діяльності полягає в тому, що в умовах сучасної цивілізації слабша сторона має можливість застосовувати насильство проти сильнішої сторони.

Мотивація сучасної терористичної діяльності не обов'язково політична. Навіть у випадках суто політичної спрямованості, як-от ускладнення міжнародних відносин, вплив на внутрішню і зовнішню політику держав, мотивація може бути найрізноманітнішою – від фундаменталістського, сектантського, релігійного, націоналістичного фанатизму до прагнення до самоствердження, прославлення себе, помсти.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № № 25–26. Ст. 131.
3. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 березня 2003 р. № 638–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25. Ст. 180.
4. Антипенко В. Визначення поняття «безвинні жертви» у складі тероризму: актуальна проблема. *Право України*. 2001. № 6. С. 75–77.

5. Антипенко В. Борьба с современным терроризмом; международно-правовые подходы. Киев : НБУВ ; Юнона-М, 2002. 723 с.
6. Горский Д. Научные термины: новые аспекты анализа. *Логика научного познания*. Москва : Наука, 1987. С. 179–182.
7. Емельянов В. Террористический акт и акт терроризма: понятие, соотношение и разграничение. *Законность*. 2002. № 7. С. 44–46.
8. История терроризма в России в документах, биографиях, исследованиях / сост. О. Будницкий. Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. 576 с.
9. Карпец И. Преступления международного характера. Москва : Юр. лит., 1979. С. 64–98.
10. Крутов В. Політичний екстремізм і тероризм у сучасних умовах. *Тероризм і боротьба з ним : аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників* / за ред. А. Комарової та ін. Київ, 2000. Т. 19. С. 150–153.
11. Ліпкан В., Никифорчук Д., Руденко М. Боротьба з тероризмом. Київ : Знання України, 2002. 254 с.
12. Ліпкан В. Боротьба з міжнародним тероризмом: нормативна база. Київ : КНТ, 2007. 248 с.
13. Ліпкан В. Тероризм і національна безпека України. Київ : Знання, 2000. 184 с.
14. Ліпкан В. Тероризм: юридична дефініція та зміст. *Тероризм і боротьба з ним*. Науково-дослідний інститут «Проблеми людини», Антитерористичний центр при СБ України, Одеська національна юридична академія. Київ, 2000. Т. 19. С. 224–231.
15. Мукоїда Р. Сутність та характерні ознаки міжнародного тероризму. *Матеріали 3-ї звітної конференції науково-педагогічного складу Одеського юридичного інституту Національного університету внутрішніх справ*, м. Одеса, 28–29 квітня 2006 р. Одеса : Вид-во ОЮІ ХНУВС, 2006. С. 107–109.
16. Половко О. Політичний тероризм: соціально-психологічний аспект дослідження. *Політологічний вісник*. 2003. № 13. С. 168–174.
17. Сельцовский П. Разновидности и формы терроризма в современных условиях. *Социально-гуманитарные знания*. 2003. С. 301–307.
18. Rosen S., Frank R. Measures against International terrorism. *International Terrorism & World Security*. L. 1975. P. 14.